

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

6-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/6 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy

kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Норов Шухрат Сувонович</i> ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЫХ ЛЮДЕЙ ПРИ УЧАСТИЕ МОЛОДЁЖНЫХ ОРГАНИЗАЦИИ	8-13
<i>Jo'raqulov Boburmirzo, Masidikov Elyor</i> TUNKAT YODGORLIGIDAN TOPILGAN O'RTA ASRLAR OILAVIY HAMMOMI	14-19
<i>Allaberganova Ro'zigul</i> MUSTAQILLIK YILLARIDA URGANCH SHAHRI QIYOFASINING O'ZGARISHI	20-23

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Dr. Abror Kucharov and Dr. Jyoti Meshram</i> INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN: A CATALYST FOR INDIAN INVESTMENT	24-38
<i>Raximbayev Akmal Azatboyevich</i> HUDUDLARDA SANOAT AGLOMERATSIYALARINI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI VA IQTISODIY RIVOJLANISHGA TA'SIRINI BAHOLASH	39-46
<i>Mamajonova Nodiraxon Alisher qizi</i> QURILISH KORXONALARIDA INNOVATSION FAOLIYAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING IQTISODIY AHAMIYATI	47-57
<i>Xasanova Dildora O'ktam qizi</i> QISHLOQ XO'JALIGI SOHASIGA IXTISOSLASHGAN XO'JALIK VA KORXONALAR FAOLIYATIDA ISHLAB CHIQARISH	58-71

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Абдусаммарова Сумора</i> ЦИФРОВАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА СОЦИУМ: ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ	72-78
<i>Kubatov Shahobjon</i> UYG'UNLIK G'OYASI VA IJTIMOIIY DAVLAT HAQIDAGI TA'LIMOTLARNI SINTEZ QILISH MASALALARI	79-88
<i>Uralov Dilshodbek</i> ON HUMAN MORALITY AND PROFESSIONAL CULTURE IN THE ETHICAL VIEWS OF IBN SINO	89-93
<i>Tagaev Kamol</i> YANGI O'ZBEKISTONDA RAHBARLARNI SHAKLLANTIRISHDA IJTIMOIIY LOYIHALARNING STRATEGIK AHAMIYATI	94-99
<i>Xaydarova Zebiniso Nusratullayevna</i> EMPIRIZM, RATSIONALIZM VA KONSTRUKTIVIZM KABI TURLI EPISTEMOLOGIK NAZARIYALARDA INSON MAVJUDLIGI MASALALARI	100-106
<i>Mamadiyarova Malika</i> OILAVIY QADRIYATLARNING METODOLOGIK VA NAZARIY ASOSLARI	107-111
<i>Xolova Umida Umedovna</i> MA'RIFAT VA MA'NAVIYAT UYG'UNLIGINING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O'RNI: TARIXIY-FALSAFIY TAHLIL	112-118

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Baxramova Dilovarxon Gazanfarovna</i> O'ZBEK VA ISPAN TILLARIDA FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI.....	119-122
---	---------

<i>Qozoqboyeva Dilfuzaxon Ilxomjon qizi</i> GENDER STEREOTYPES OF SPEECH OF UZBEK CHILDREN	123-128
<i>Pulatjonova Muxtasar</i> POLITENESS STRATEGIES IN ENGLISH AND UZBEK: A PRAGMATIC AND CROSS-CULTURAL COMPARISON	129-132
<i>Chernova Natalya Vasiliyevna</i> RUS BOLALARNING NUTIQA GENDERGA OID BELGILARNI SHAKLLANISHNING LINGVISTIK MEXANIZMLARI	133-136
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Komilov Avazbek</i> PROKURATURA ORGANLARI TOMONIDAN PROKUROR HUQUQIY VOSITALARINI QO'LLASH BO'YICHA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI.....	137-146
<i>Rasulov Jurabek Abdusamiyevich</i> XALQARO HUQUQ INQIROZI: ZO'RIQISH OSTIDAGI TIZIM	147-152
<i>Nishonov Abdulloh</i> ATOM ENERGIYASIDAN FOYDALANISH JARAYONIDA OBYEKT LARNI JOYLASHTIRISHDA XALQARO EKOLOGIK NORMALARNING HUQUQIY ASOSLARI VA ULARNING MILLIY QONUNCHILIKKA INTEGRATSIYASI.....	153-159
<i>Yusupdjanova Gulnoza Ilxomovna</i> JINOYAT PROTSESSIDA SUDNING FUNKSIYASI	160-167
<i>Tursoatov Sodik Xudoyor o'g'li</i> YUKSAK XIZMAT KO'RSATISH TUSHUNCHASI VA UNING O'ZBEKISTON QONUNCHILIGIDA IFODALANISHI MASALALARI.....	168-174
<i>Mamadaliyev Boburjon Bahodirjon o'g'li</i> MAHALLIY BUDJETNI HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING ILMIY-NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI	175-179
<i>Парахатова Шахноза Ерназаровна</i> ОБРАЗЦЫ ДЛЯ ЭКСПЕРТНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ: ПОНЯТИЕ И ПРАВОВАЯ СУЩНОСТЬ	180-193
<i>Узбекова Дильшода Тулкиновна</i> КЛАССИФИКАЦИЯ МЕР ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРИНУЖДЕНИЯ	194-202
<i>Norboyev Bobur</i> LEGAL FRAMEWORKS FOR DIGITAL TECHNOLOGY APPLICATION IN LAND CADASTRE: INTERNATIONAL EXPERIENCES AND PRACTICES IN UZBEKISTAN	203-211
<i>Gafurova Shoirax Baxodirovna</i> XALQARO JINOYAT HUQUQIDA DALILLAR INSTITUTINING NAZARIY-HUQUQIY ASOSLARI	212-216
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Erkaboyev Oybek Muxammadjonovich</i> HARBIY XIZMATGA TAYYORGARLIK BOSQICHIDA O'QUVCHILARNING JISMONIY SALOHIYATINI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRATSIYALASHGAN YONDASHUVLAR: JISMONIY TARBIYA VA CHAQIRUVGA QADAR TAYYORGARLIK ASOSIDA.....	217-221
<i>Kamalova Dilnavoz, Shomurodova Shahzoda</i> KINEMATIKADAN OLIMPIADA MASALALARI: KINEMATIK MASALALARDA YUQORI DARAJALI YECHIM YONDASHUVLARI	222-227

Received: 5 July 2025
Accepted: 20 July 2025
Published: 30 July 2025

Article / Original Paper

ISSUES OF THE SYNTHESIS OF THE IDEA OF HARMONY AND THE DOCTRINE OF THE SOCIAL STATE

Kubatov Shahobjon,

Independent Researcher, Doctor of Philosophy (PhD)
at the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Abstract. This article explores the synthesis between the concept of harmony and the welfare state from philosophical, historical, and political perspectives. The author argues that resolving the social question requires a balance between individual and collective interests. The analysis includes the intellectual heritage of both Western and Eastern traditions and examines their relevance in shaping a modern welfare state. Special focus is given to moral responsibility, justice, and inner transformation as foundational principles for building a stable and cohesive society.

Keywords: harmony, welfare state, balance of interests, philosophy, state and society, private and public values, moral responsibility, political thought, justice, inner renewal.

UYG'UNLIK G'OYASI VA IJTIMOY DAVLAT HAQIDAGI TA'LIMOTLARNI SINTEZ QILISH MASALALARI

Kubatov Shahobjon,

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti
mustaqil tadqiqotchisi, falsafa doktori (PhD)
E-mail: shahobjon.k1995@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada uyg'unlik g'oyasi va ijtimoiy davlat konsepsiyasi o'rtasidagi ichki aloqadorlik falsafiy, tarixiy va siyosiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Muallif ijtimoiy masalaning mohiyatini shaxsiy va ommaviy manfaatlar o'rtasidagi muvozanat orqali hal qilish zarurligini asoslaydi. Maqolada G'arb va Sharq tafakkur an'analariida uyg'unlik tamoyilining shakllanishi hamda ijtimoiy davlat qurilishidagi roli ko'rib chiqiladi. Shuningdek, muallif ijtimoiy adolat va davlat manfaatining insoniy kamolot bilan uyg'unlashuvi orqali barqaror jamiyat barpo etish yo'llarini taklif qiladi.

Kalit so'zlar: uyg'unlik, ijtimoiy davlat, manfaatlar muvozanati, falsafa, davlat va jamiyat, shaxsiy va ommaviy qadriyatlar, axloqiy mas'uliyat, siyosiy tafakkur, adolat, ichki yangilanish.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI6Y2025N09>

Ijtimoiy davlat konsepsiyasining asosini ijtimoiy masalani hal etish g'oyasi tashkil etadi, biroq bu masalaning mazmuni faqat «mehnat bilan kapital o'rtasidagi ziddiyatdangina iborat emas. Ijtimoiy masalaning asosida keyinchalik jamiyat va davlat o'rtasidagi ziddiyatga aylangan jamiyat va shaxs, ommaviy va xususiy qadriyatlar muammosi yotadi. Uni hal etish natijasi esa ijtimoiy uyg'unlik – ziddiyatni bartaraf etish va alohida shaxs manfaatlarini jamiyat manfaatlari bilan uyg'unlashtirish (shaxsiy va ijtimoiy manfaatlar o'rtasidagi muvozanat) bo'lishi kerak.

Qadimdan siyosiy-huquqiy tafakkurda ushbu ijtimoiy masalani hal qiluvchi alohida inson shaxsi va kishilik jamiyati o'rtasidagi munosabatlarning uchta sxemasi (varianti) ma'lum. Ulardan birinchisi alohida inson shaxsi o'zining axloqiy va ma'naviy qadriyatiga ko'ra jamiyat

(keyinchalik davlat) qadriyatidan yuqori turadi, degan taxmindan kelib chiqadi. Bu ijtimoiy individualizm bo'lib, uning ibtidosi yunon sofistlari ta'limotiga borib taqalsa, intihosi burjua – kapitalistik madaniyat liberalizmi va anarxizmiga borib taqaladi. Ikkinchi sxema ijtimoiy universalizm [16; 25-b.] («kommunizm», «sotsializm») bo'lib, uning klassik namunasi Platonning ideal davlatida taqdim etilgan (agar davlat umuman baxtli bo'lsa, har bir alohida shaxs ham baxtli bo'ladi) va uning klassik zamonaviy ta'rifi, bizning fikrimizcha, K. Marks tomonidan berilgan. Umumiy manfaatning xususiy manfaatga nisbatan birlamchiligini Aristotel, Sitseron, Foma Akvinskiy, Makiavelli va G. Grotsiy asarlarida ham kuzatish mumkin.

L. fon Shteyn tomonidan ilgari ta'riflangan uyg'unlikning ikki holati taqdim etilgan: shaxsiy (davlat) ning shaxssiz (jamiyat) da to'liq parchalanishi, ya'ni xususiy birlamchi – umumiy ikkilamchi va shaxsiy (davlat) da shaxssiz (jamiyat)ning to'liq yo'qolishi, shunga mos ravishda umumiylikning xususiylikka nisbatan birlamchiligi.

Ijtimoiy munosabatlarning bu ikki asosiy ideal turi o'rtasida uchinchi, aralash turi mavjud bo'lib, uning sharti alohida shaxs va jamiyat (jamiyat va davlat) ning bir xil qadriyat ekanligi, ijtimoiy-siyosiy vazifasi esa turli ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda va turli tarixiy davrlarda turli aniq shakllarda mavjud bo'lgan shaxsiy va ijtimoiy manfaatlar o'rtasidagi muvozanatni amalga oshirishdir [1; 343-b.].

Aynan shu uchinchi tur, bizningcha, ijtimoiy davlat g'oyasini aks ettiradi, ijtimoiy masalani inson va jamiyat, xususiy va ommaviy manfaat (jamiyat va davlat)ni uyg'unlashtirish orqali hal qiladi.

Bu yerda ijtimoiy davlat hokimiyat tizimini qurishning shunday modelidirki, u davlat tamoyilining jamiyat tamoyili bilan «uyg'unligi», mutanosibligi orqali insoniyat jamiyatining asosiy tamoyili – erkin shaxsning rivojlanishini amalga oshirishga imkon beradi, bunda shaxs davlat tomonidan to'liq nazoratni his qilmaydi, bu esa davlat g'oyasiga zid bo'lib, birinchi navbatda hukmron sinfning maqsadlari bilan bog'liq. Aynan shu ma'noda davlatning ijtimoiyligi, insonda mohiyatan qarama-qarshi, ammo tabiatan yagona bo'lgan ikki ibtidoning abadiy uyg'unligiga (kurashiga emas) asoslangan o'ziga xos ideal – jamiyatda ifodalangan o'ziga o'xshaganlardan ajralib turishga, ustunlikka intiluvchi xususiy, xudbin va davlatda ifodalangan yaxlitlikni saqlab qolishga intiluvchi ommaviy, umumiy, bir xil tartibli, ammo o'zini turlicha namoyon etuvchi ikki hodisa sifatida, davlat va jamiyat, ommaviy va xususiy manfaat o'rtasidagi o'zaro muvozanat holatini ifodalovchi ideal haqida gapirish taklif etiladi.

Ijtimoiy masalani hal etishning bu sxemasi manbalarini Pifagordan topish mumkin, deb o'ylaymiz. Pifagor ta'limotiga ko'ra, dunyoning asosida uyg'unlik – osmon sferalarining uyg'unligi yotadi. Dunyoda uyg'unlik deb ataladigan narsa davlatda yaxshi qonunlarga asoslangan tartib (kelishuv) da, xo'jalikda esa uni yaxshi yurita bilishda namoyon bo'ladi. U o'z g'oyalarini sonlarning tabiatiga, ularning qarama-qarshiligiga va ma'lum birlikdagi mos kelishiga asosladi.

Qarama-qarshiliklarning butunlay boshqacha uyg'unligini Geraklitning «ko'rinmas uyg'unlik» haqidagi ta'limotida kuzatish mumkin. Geraklit dunyoni to'xtovsiz o'zgarishlar, doimiy urush va unda hukmron bo'lgan tasodif maydoni sifatida tasvirlar ekan, ayni paytda uni uning asosida yotgan Logos bilan shartlangan qandaydir azaliy doimiylik deb hisoblaydi. Dunyo nafaqat buzg'unchilik va kurash xaosidir, balki oddiy ko'z bilan ko'rib bo'lmaydigan, ammo falsafiy mushohada bilan anglashiladigan qandaydir azaliy tartib hamdir. Geraklitning «yashirin uyg'unlik» haqidagi ta'limoti bir ma'noli emas, unda mantiqiy-dialektik, diniy-mistik

va naturfalsafiy-empirik tomonlar mavjud. Bu ta'limot, N. N. Alekseev haqli ravishda ta'kidlaganidek, keyingi tafakkur tarixi tomonidan mustaqil iplarga aylantirilgan bir qator eng umumiy falsafiy g'oyalar bir butun bo'lib to'qilgan tugundir. Mantiqiy-dialektik nuqtai nazardan Geraklit ta'limotida, shubhasiz, Platon, Aristotel, neoplatoniklar va Hegel tomonidan batafsil rivojlantirilgan «qarama-qarshiliklar birligi» g'oyasining kurtaklari mavjud. Diniy-mistik nuqtai nazardan, Geraklitning «ko'rinmas uyg'unligi»da barcha mumkin bo'lgan ta'riflardan yuqori turuvchi va «tushunib bo'lmaydigan» hamda so'zlar bilan ifodalab bo'lmaydigan so'nggi «qarama-qarshiliklar mosligi» g'oyasi yashiringan. Ammo «ko'rinmas uyg'unlik» haqidagi ta'limot bizni o'rab turgan dunyoning bir qator hodisalarini tushuntirishga xizmat qiladigan qandaydir sof empirik gipotezani o'z ichiga olishiga kamroq e'tibor berildi. Geraklit uyg'unlikning ikki turini – «ko'zga ko'rinadigan uyg'unlik» va «ko'zga ko'rinmaydigan uyg'unlik»ni farqlagan. Birinchisi – aldov, ikkinchisi Geraklit tomonidan «kamon va lira»ga o'xshatiladi. Ko'z bilan ko'rinadigan «uyg'unlik» ko'pincha xayoliy bo'ladi: «ko'pincha ma'lum bir oilada, ma'lum bir davlatda munosabatlarning ajoyib uyg'unligi hukm surayotgandek tuyuladi, shu bilan birga, ichki nizolar bu ijtimoiy tuzilmalarni parchalab tashlaydi, ularning zaifligi ularning tashqi tuzilishiga teskari mutanosib bo'lishi mumkin». Dunyoda faqat tashqi ko'rinishidan uyg'un bo'lmagan, ammo tor tortilgan kamon yoki liraga o'xshash qarama-qarshi kuchlarning dinamik muvozanat tizimini o'z ichiga olgan narsa mustahkam mavjud bo'lishi mumkin.

Qarama-qarshi kuchlar muvozanatining sof siyosiy tizimiga misol sifatida davlat tuzilishining aralash shaklini, masalan, Aristoteldagi politiya, Likurg tomonidan Plutarx, Polibiy va Makiavelli tavsifida asos solingan spartaliklarning davlat tuzilishi, Sitseronning davlat tuzilishining uchta eng yaxshi turini aralashtirib yuborishini ko'rsatish mumkin.

Davlat tuzilishining «aralash» shakli haqidagi ta'limot G'arbiy Yevropa siyosiy tafakkuri tarixida (masalan, Sh.L. Monteske) muhim rol o'ynagan hokimiyatlar bo'linishi nazariyasining timsoli edi.

Shu bilan birga, ushbu turdagi ijtimoiy uyg'unlik g'oyasi qadimgi Xitoy falsafasida aniqroq ifodasini topganligini ta'kidlash lozim. Xitoy mutafakkirlari ham har bir narsaning ikki tomoni bor, deb hisoblaganlar. Har bir narsada ikki qarama-qarshi kuch, ya'ni musbat va manfiy kuchlar mavjud bo'lib, ular ma'lum nisbatda bo'ladi. Kuchlar nisbati o'zgarganda, bu narsa o'zgaradi yoki harakatga keladi. Ikki asos doimo me'yorga (uyg'unlikka) rioya qilishi kerak [18; 351-b.]. Agar o'lchovga rioya qilinmasa, ular o'rtasidagi muvozanat buziladi, shuning uchun ikkala tomon ham ziddiyatga kirishadi va inkor holati boshlanadi. Bu holat o'tib ketgach, tomonlarga yana qandaydir muayyan nisbat o'lchovi tayinlanadi. Inkor holati miqdoriy tarzda boshlanib, muayyan sifat o'zgarishidan so'ng tugaydi.

Qadimgi faylasuflar har bir narsaning o'z o'lchovi bor va eng yaxshi o'lchov o'rtacha deb hisoblashgan [10; 100-b.]. Ayniqsa, konfutsiychilik inson xatti-harakatlari va munosabatlari sohasiga shunday o'lchov konsepsiyasini yoydi: «Donishmandning vazminligi... uning ruhi doimo xotirjam bo'lib, qayg'u, quvonch, lazzat, g'azabni jo'shqin ifodalamasligidadir» [19; 351-352-b.]. Bu o'rtalik deb ataladi. Ularni me'yorida ko'rsatish garmoniya deyiladi. Me'yor tushunchasi insonning shunday munosabatini anglatadiki, bunda uning narsalarga bo'lgan munosabati shunday quriladiki, u narsalardan qochmaydi, lekin ularga qaram ham bo'lmaydi [20; 342-b.]. Inson doimo muvozanatga e'tibor berishi va o'z xatti-harakatlarini shunga mos ravishda qurishi kerak.

Uyg'unlik g'oyasi nafaqat konfutsiychilikda, balki tadqiqotchilarning fikricha, daosizm ham Xitoy mumtoz falsafasining yetakchi g'oyasi hisoblanadi. Agar har bir narsa ikki xil elementdan tashkil topgan bo'lsa, agar bu elementlar bir-biriga nisbatan va bir-biriga qarama-qarshi bo'lsa va biri ikkinchisiz mavjud bo'la olmasa, u holda ular uyg'unlikda bo'lishi yoki organik birlikda bo'lishi kerak. Bu bilan dunyoda tartib saqlanadi. Agar bu ikki asos o'rtasidagi uyg'unlik buzilsa, ular kurash holatida bo'lib, bir-biriga zarar yetkazsa, olamda parokandalik hukm suradi [20; 342-343-b.].

O'rta asrlar o'zbek falsafiy an'anasida davlat va jamiyat o'rtasidagi uyg'unlik g'oyasi markaziy o'rinni egallagan. Buxoro, Samarqand, Urganch, Xiva kabi madaniy markazlarning mutafakkirlari davlatni axloqiy va kosmik tartibning uzviy davomi sifatida tasavvur qilganlar. Bunda uyg'unlik shunchaki ziddiyatning yo'qligi sifatida emas, balki jamiyatning har bir qismi o'z tabiati va vazifasiga ko'ra, biroq butun bilan uyg'unlikda harakat qiladigan adolatli mutanosib tuzilish holati sifatida tushunilgan.

Abu Nasr Forobiy «Fozil odamlar shahri» [17; 192-b.] risolasida haqiqiy davlat ilm va fazilat asosida quriladi, degan g'oyani ilgari surgan. Hukmdor, uning fikricha, bir vaqtning o'zida ham faylasuf, ham axloqiy namuna – jamiyatni komillik sari yetaklovchi oqilona bilim egasi bo'lmog'i lozim. Forobiy fikricha, hokimiyat qo'rquv yoki kuchdan emas, balki aql-idrokdan kelib chiqqan taqdirdagina jamiyatda uyg'unlik bo'lishi mumkin. Faqat shunday siyosiy tartibgina ne'matlarning adolatli taqsimlanishini, xususiy manfaatlar bilan umumiy manfaatlar o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlaydi.

Abu Rayhon Beruniy [3] naturfalsafiy va gumanistik pozitsiyalardan kelib chiqib, olam qonuniyatlarini bilish va inson aqlining umumbashariy qadriyatini tan olish natijasi sifatida ijtimoiy adolat g'oyasini rivojlantirdi. U o'z asarlarida madaniyatlar va xalqlar tengligi zarurligini ta'kidlagan, bu esa siyosiy o'lchovda inklyuzivlik va hayotning turli shakllariga hurmat g'oyasiga aylanadi. Beruniyning ko'rsatishicha, hokimiyat ma'rifatli va mutaassiblikdan yiroq bo'lishi, fan esa jamiyatni bo'lib yuborishga emas, balki birlashtirishga xizmat qilishi kerak.

Ibn Sino [5; 415-b.] o'zining falsafiy asarlari va tibbiy risolalarida davlat metaforasini davolash va profilaktikaga muhtoj organizm sifatida qo'llagan. U hukmdorga «jamiyat tabibi» sifatida qaragan, uning vazifasi adolatni tiklash va zulm, jaholat, tarqoqlik kabi ijtimoiy kasalliklarning oldini olishdir. Siyosiy hokimiyat Ibn Sino uchun hayotning moddiy va ma'naviy tomonlari o'rtasidagi muvozanatni saqlashga qaratilgan bo'lishi kerak. Uyg'unlik, uning nuqtai nazariga ko'ra, jamiyatning axloqiy holati bilan uzviy bog'liq bo'lib, davlat faoliyati aynan shunga yo'naltirilishi lozim.

Alisher Navoiy [12; 510-b. 13; 112-b.] nafaqat shoir, balki mutafakkir sifatida davlat boshqaruvida adolat tushunchasiga asosiy e'tiborni qaratgan. Uning asarlarida xalqning farovonligi faqat axloqli, mehr-oqibatli va oqil hukmdor mavjud bo'lgandagina mumkin, degan fikr doimo yangrab turadi. Uning yozishicha, rahm-shafqat qilmagan hukmdor muqarrar ravishda fitnalarni keltirib chiqaradi, adolat esa odamlar qalbini ertangi kunga ishonch bilan to'ldiradigan nurdur. Bunda hokimiyat va jamiyat o'rtasidagi uyg'unlik hukmdorning xalq oldidagi axloqiy mas'uliyati va o'zaro ishonch natijasi sifatida yuzaga keladi.

Hamza Isfahoniy va Najmiddin Kubro [11; 178-b; 7;] maktabining izdoshlari kabi tasavvuf mutafakkirlari siyosatga boshqacha, chuqur ma'naviy nuqtai nazardan qarashgan. Ularning tasavvurlariga ko'ra, hokimiyat imtiyoz emas, balki sinovdir, kamtarlik, ma'naviy

yetuklik va jamiyatga xizmat qilish sharoitidagina haqiqiy uyg'unlik bo'lishi mumkin. Tasavvuf siyosiy axloqida hukmdor avvalo ichki poklik, hokimiyat orttirish uchun emas, balki xizmat qilish uchun intilish sohibi bo'lishi kerakligi ta'kidlangan. Davlat qo'mondon emas, ustoz kabi boshqarishi, boshqarishi kerak.

Shunday qilib, o'rta asr o'zbek mualliflarining falsafiy tafakkurida hukmdor va fuqaroning siyosiy subyektligi bilim, adolat va axloqiy mas'uliyatga asoslangan axloqiy rahbarlik shakli sifatida hokimiyat konsepsiyasi ishlab chiqilgan. Davlat jamiyatga qarama-qarshi qo'yilmaydi, balki uning tabiiy davomi, jamoaviy rivojlanishning boshlanishini tashkil etuvchi va vositasi sifatida fikrlanadi. Bu tushuncha ijtimoiy davlatning zamonaviy konsepsiyalari bilan bevosita o'xshash bo'lib, unda davlat tartib o'rnatmaydi, balki adolat, taraqqiyot va ijtimoiy hamjihatlik uchun shart-sharoitlarni ta'minlaydi.

Yangi tarixda Gegelning jamiyat va davlatning o'zaro ta'siri haqidagi qarashlarida Geraklit [22; 256-262-b.] ta'limotining mantiqiy-dialektik tomoni ham, qadimgi Xitoy mutafakkirlarining uyg'unlik haqidagi ta'limotining ta'siri ham yaqqol ko'zga tashlanadi [20; 237-238-b.]. Davlat va individ o'rtasidagi nisbatni tavsiflashda u XVII-XVIII asrlar Yevropa etikasining axloqiy individualizmidan qadimgi yunon ruhining o'ziga xos xususiyatini tashkil etuvchi, davlatni oliy axloqiy qadriyatlarining tashuvchisi sifatida mutlaqlashtiruvchi axloqiy nazariyaga o'ziga xos o'tishni amalga oshirdi. Biroq, bu o'tishni amalga oshirar ekan, Gegel, masalan, Platonda bo'lgani kabi, alohida shaxs butunlay ijtimoiy butunga singib ketadigan nazariyalardan uzoqlashishga harakat qildi. Gegel ta'kidlaydiki, Platon o'zining mukammal davlat loyihasida umumiylik momentini bir tomonlama ajratib ko'rsatdi va konkret yakkalikning qarama-qarshi momentini, ya'ni o'zining barcha konkret ta'riflari (masalan, xususiy mulk, individual oila va hokazo) bilan mustaqil inson shaxsini chiqarib tashladi [1; 316-317-b.]. Ammo, – deb ta'kidlaydi Gegel, – yaxlit manfaatlar va alohida shaxslar manfaatlarining birgalikda mavjudligi hozirgi zamon davlatida yaqqol ko'zga tashlanadi. Unda ayrim shaxslarning konkret erkinligi qisman davlat organizmining umumiylikiga singib ketgan, qisman esa shaxsning o'zi bu umumiylikni tan oladi va o'ziga singdiradi, uni o'z mulki sifatida o'zlashtiradi. Bundan tashqari, nemis faylasufi insonning o'zi, inson huquqlarining tashuvchisi bo'lgan individni umumiylik kategoriyasiga murojaat qilmasdan tasavvur qilib bo'lmaydi [4; 279-280, 286-290-b.], deb ta'kidlab, liberallar va konservatorlarning «qo'pol nominalizmi»ni ham rad etadi [21; 267-b.].

Shunga qaramay, Gegelni aralash tipdagi garmoniya prinsipining izchil tarafdori deb hisoblash uchun yetarli asos bo'lmasa kerak. Uning fikri taraqqiyotni harakatga keltiruvchi kuch inkori dialektikasidir [9; 7-b.]. Garchi, Domeniko Losurdo ta'kidlaganidek, Gegel falsafasida ziddiyatning ontologik ustuvorligi yoki uni bartaraf etish ustuvorligi haqidagi bahslar Gegel shogirdlari va izdoshlari birinchi avlodi tomonidan olib borilgan bo'lsa-da, ziddiyatning ontologik ustuvorligini tanqid qilish yoki himoya qilish Gegel hayotligidayoq faylasuflarni uning tizimi tarafdorlari va muxoliflariga, o'ng va so'l gegelchilarga ajratgan edi [21; 258-259-b.].

Zamonaviy dunyoda siyosiy voqelikda qarama-qarshilikni mutlaqlashtirishning haqiqiy xavfi Chan Shen tomonidan Xitoydagi Mao inqilobi misolida yaqqol ko'rsatilgan, o'shanda Mao Szedun o'zining siyosiy tajribasiga asoslanib, kurash uyg'unlikdan, qarama-qarshilik esa ayniyatdan muhimroq deb hisoblagan [20; 244-b.].

L. fon Shteynning Gegel falsafiy tizimiga asoslangan ijtimoiy davlat konsepsiyasi o'z mohiyatiga ko'ra aynan uchinchi aralash tipga yaqin bo'lmashligi mumkin emas. Ushbu ta'kidning to'g'riligini uning nazariyasida keltirilgan asosiy g'oyalar tasdiqlaydi: davlat va jamiyat inson jamiyatining ikki qarama-qarshi ibtidosi ekanligi haqidagi g'oyalar, bunda barcha shaxslarni to'liq erkinlikka, to'liq shaxsiy rivojlanishga ko'tarishdan iborat davlat tamoyili (umumiy manfaat, butunning qadriyati) va bir shaxslarni boshqasiga bo'ysundirish, ba'zilarini boshqalar hisobiga takomillashtirishdan iborat jamiyat tamoyili (shaxsiy manfaat, shaxsning qadriyati) to'g'ridan-to'g'ri qarama-qarshi.

Bundan tashqari, L. fon Shteyn uyg'unlikni insoniyat umumiy yashashi asoslaridan birining g'alabasiga tenglashtirib, bu uning fikricha, bir holatda mumkin emas, boshqa holatda esa o'limga o'xshaydi, umumiy hayot uchun davlat va jamiyat o'rtasida doimiy kurash zarurligini ta'kidlaydi va shu bilan uyg'unlikning ma'lum bir variantini yaratadi (ikki asosning doimiy mavjudligi).

Ammo u ustozidan nariga o'ta olmadi va bu fikrni hayot uchun kurash emas, balki dinamik o'zaro bog'liqlik zarurligini tushunib yetguncha rivojlantira olmadi.

Kurash doimiy ijodiy zo'riqishni talab qiladi, kurashayotgan tomonlarning kuchini kamaytiradi. Qolaversa, ulardan birining nobud bo'lishiga olib kelishi mumkin. Kurashning ahamiyati faqat odamlarni uyg'unlikning qadr-qimmati va zarurligiga ishonitirishdadir.

Shuni tushunish kerakki, inson jamiyat (yoki davlat) bilan yoki jamiyat davlat bilan kurashmasligi kerak, chunki ular o'zaro bog'liq.

Ijtimoiy masalani mehnat bilan kapital o'rtasidagi qarama-qarshilik sifatida talqin qilib, uning yechimini har bir kishi mulkdor bo'lishi, binobarin, bir sinfdan (mulksiz – mulkdor bo'lmaganlar) boshqa sinfga (mulkdor – mulkdor bo'lmaganlar) o'tish imkoniyatini ta'minlashi, shu tariqa qaram sinflarning mavjudligini bartaraf etishi uchun shart-sharoitlar yaratish orqali ko'rar ekan, L. fon Shteyn, bizningcha, muammoni birmuncha soddalashtiradi.

Ijtimoiy masalani ishchi masala sifatida qarab, uning o'zi konsepsiyaning g'oyaviy ma'nosini asossiz ravishda toraytiradi, xususan, unda faqat kapitalistik davrni qamrab oladi, uning asosiy qoidalari esa (masalan, ta'limni rivojlantirish, siyosiy huquqlar, manfaatlar uyg'unligi) butun davlatchilik tarixiga tarqalishi mumkin va kerak.

Bundan tashqari, mehnat bilan kapital o'rtasidagi ziddiyat, pirovard natijada, turli xususiy manfaatlarga ega bo'lgan individuumlar o'rtasidagi ziddiyatdir. Bu bilan ularning hech biri o'z manfaatini ko'zlab, boshqa birovning manfaatini ta'minlashni, ayniqsa, davlat (jamoatchilik) manfaatini ishlab chiqish va davlat birligini saqlashni o'ylamaydi.

Fon Shteyn fikriga ko'ra, davlat yaxlitlikni saqlab qolish maqsadiga ega bo'lib, bunda har bir shaxsning individualizmini hisobga olgan holda, mulkdor bo'lmagan shaxslarga o'z mehnati bilan mulkka ega bo'lish imkoniyatini berib (o'z-o'ziga yordam berishni kafolatlagan holda), manfaatlarni kelishtirish orqali ziddiyatni hal qiladi. Biroq bu o'z-o'zini aldashdir.

Agar amalda hukmron sinf davlatning sof g'oyasiga qarshi bo'lsa-yu, u hokimiyat tepasida turgan bo'lsa, unda qanday qilib ijobiy huquq orqali yo'qsillarga mulkdor bo'lish imkonini beradigan qoidalar joriy etilishini kutish mumkin? Bunga barcha sinfiy manfaatlardan yuqori turuvchi monarx erishadi, deb taxmin qilish mumkin, albatta. Lekin monarx xudo emas, u hamma qatori jamiyatda yashaydi, binobarin, u yoki bu darajada unga bog'liq. Bundan tashqari, u qaram sinfni ko'tarish bilan shug'ullanib, ularning xususiy manfaatlarini himoya qiladi, bu bilan hukmron sinf tomonidan ag'darilish xavfiga duchor bo'ladi.

Endi quyi sinfni ko'tarish uchun zarur bo'lgan chora-tadbirlar haqida gapirish kerak. Fon Shteyn buning uchun «ijtimoiy islohot yo'li»ni taklif qiladi. Biroq, shuni ta'kidlash joizki, nemis mutafakkiri biz o'rgangan asarlarning hech birida ijtimoiy islohot choralari maxsus tilga olmaydi («Boshqaruv to'g'risidagi ta'limot va boshqaruv huquqi» kitobidagi umumiy tahlilni hisobga olmaganda). Bundan tashqari, u hatto bunday maqsadning yo'qligini va buning aksi haqiqiy davlatlar faoliyatini ko'rib chiqishni talab qilishini ta'kidlaydi [23; 122-123-b.].

Bu fikr Fransiyaning (ya'ni konkret davlatning) ijtimoiy harakatini tadqiq qilishda u o'z nazariyasini tasdiqlash uchun ko'plab xilma-xil faktlarni keltirishini ham rad etmaydi. Bu yerda faqat bitta izoh bo'lishi mumkin, deb o'ylaymiz, ya'ni ijtimoiy masala uning konsepsiyasiga ko'ra XVIII asr oxiri – XIX asr boshlarida paydo bo'lgan, binobarin, uni hal qilish uchun hali real vositalar paydo bo'lishga ulgurmagan.

Umuman olganda, har bir shaxs birovlarining erkinligi uning ham erkinligi ekanligini, bunday tartibga erishish uchun ishlayotgan individ o'zi uchun ham ishlayotganligini anglab yetishi zarur, chunki boshqalarga o'zini mulk orqali namoyon qilish imkoniyatini berib, har kim shaxsan o'zi uchun ham shuni talab qilishi mumkin. O'z individualligini anglash – shaxsiy mustaqillik, avtonomiya ma'nosini tushunish yo'li, boshqa individualliklarni bu mustaqillikda o'zi bilan teng va uning rivojlanishi uchun zarur ekanligini anglash esa o'zaro ta'sirga, uyushgan hayotga yo'l.

Buni tushunish 1990-yillar boshida O'zbekistondagi islohotlar nima uchun ijtimoiy davlatni (manfaatlar uyg'unligini) yarata olmaganini aniqlashga imkon beradi. Chunki bunga ich-ichidan tayyor bo'lmagan va intilmagan odamni birdaniga mulkdor qilib bo'lmaydi. Ozodlikni his qilmagan odamni ozod qilish mumkin emas.

Davlat hatto davlat mulkini boshqarishdan ham qat'iy voz kechdi, davlat mulki deyarli arzonga berilgan xususiy tadbirkor esa, odatda, uni boshqarish uchun zarur tajribaga ham, korxonalarni texnik jihatdan qayta jihozlash uchungina emas, hatto ularning hayotiy faoliyatini oddiygina ta'minlash uchun ham zarur bo'lgan sarmoyaga ham ega emas edi. Madaniyatimiz uchun yot bo'lgan individualizmga sig'inish o'rnatildi, o'rta sinf (o'qituvchilar, muhandislar, o'rta ofitserlar va yuqori malakali ishchilar) yo'qotildi, aholining o'ta boylar va o'ta kambag'allarga keskin tabaqalanishi yuz berdi [2; 451-458-b.]. Tamagirlik tamoyili idealga aylandi.

Shuni ta'kidlash kerakki, Lorens fon Shteyn ijtimoiy islohotlarning maqsadini insonning oliy maqsadini amalga oshirishni to'g'ri belgilab, ayni paytda, bizning fikrimizcha, butun G'arbiy Yevropa tafakkuri uchun (shu jumladan, zamonaviy konservatorlar, liberallar va sotsial-demokratlar uchun ham) xos bo'lgan klassik xatoga yo'l qo'ydi. Bu xato siyosiy institutlarning shifobaxsh kuchiga ishonishga asoslangan bo'lib [8; 32-33b. 1; 343-b.], insonning o'zini takomillashtirish zaruratini e'tibordan chetda qoldiradi. Ammo tashqi ta'minot faqat ong tayyor bo'lgandagina foydalidir, buning aksi esa kuch va mablag'ni behuda sarflash, populizm va aldovdir.

Nemis mutafakkiri uning ijtimoiy davlat nazariyasida hamma narsa silliq emasligini his qilmagan deb bo'lmaydi. Davlat yuqori sinf manfaatlariga zid ravishda ijtimoiy islohotni amalga oshira olmasligini tushungan holda, u har qanday ijtimoiy islohotning tamoyili mulkdor sinflarning (bu o'rinda biz nemis mutafakkiri bilan hamfikrmiz) o'zlarining oliy va oqilona tushuniladigan manfaatlar ulardan o'zlarining barcha ijtimoiy kuchlari bilan va davlatning [ijtimoiy davlatning] hamda uning qudratining butun yordami bilan ijtimoiy islohot foydasiga

tinimsiz ishlashni talab qilishini anglab yetishdan iborat ekanligini ta’kidlaydi. Ammo L. fon Shteyn butun nazariyani go’yo mulkning buzilishiga, bir shaxsning boshqa shaxsga nisbatan o’zboshimchaligiga yo’l qo’ymaydigan davlatning oliy shaxsiyatiga bog’lab, bu «barcha manfaatlarining birligi, barcha xususiy manfaatlar qanchalik rivojlansa va mustahkamlansa, butunning baxti va kuchi ham shunchalik o’sadi, degan haqiqatning mujassamidir» [23; 276-b.], – deb ko’rsatmaydi.

Uning prinsipial yangilashishi shundan iboratki, davlat manfaati, bizning qat’iy ishonchimizga ko’ra, xususiy manfaatlar birligi emas. Xususiy manfaatlarni muvofiqlashtirish umumiy va yagona davlat manfaatini vujudga keltirmaydi, chunki boshqa birovning manfaati ayni vaqtda mening ham manfaatim bo’lgan, uni qondirish esa hammaning birlashuvi va faoliyati orqaligina mumkin bo’lgan taqdirdagina haqiqiy yaxlitlikka erishish mumkin.

Mulkdor bo’lmaganlarga mulk olish imkoniyatini berish sinfiy manfaatlar uyg’unligini vujudga keltirishi mumkin deb hisoblab, fon Shteyn sinfiy manfaatlarining mumkin emasligini, mumkin bo’lganda ham, ta’rifga ko’ra beqaror ekanligini hisobga olmadi, chunki mulk o’z tabiatiga ko’ra allaqachon abadiy ziddiyatni o’z ichiga oladi, ba’zilarining erkinligini va boshqalarning erksizligini tug’diradi. Biz xususiy mulkni bekor qila olmasligimiz, uning tabiatini o’zgartira olmasligimiz sababli, quyi sinflarning yuksalishini faqat mulkning moddiy dunyosida emas, balki insonning ichki dunyosida ham ko’rishimiz kerak.

Aralash tipni qo’llab-quvvatlovchi vakillar qatoriga P.I.Novgorodsev [14; 47-b.], I.A.Ilin [6; 258-b.], B.S.Solovevlarni [15; 281-286-b.] kiritish mumkin. Bu mutafakkirlar inson umumiy jamiyatini «faqat yashash uchun zarur vosita sifatida emas, balki go’zal va munosib hayotga olib boruvchi yo’l sifatida» qadrlashni o’rganishi kerakligi va nihoyat, «shaxs ruhining ichki buzilishi ijtimoiy tuzilishni imkonsiz qiladi va ijtimoiy tashkilotning buzilishi xalq hayotini sharmandalik va umidsizlikka olib keladi» degan g’oyani mustaqil qadriyat sifatida izchil rivojlantirdilar. Shuni tushunish kerakki, deb ta’kidlaydi B.S.Solovev, har bir insonning shaxsiy kamoloti hech qachon umumiylikdan ajralishi mumkin emas, bir-birini istisno qiluvchi ikki asosning, ikki mavhum izmning hal qilib bo’lmaydigan qarama-qarshiligi o’rniga, biz haqiqatda ikkita nisbiy va mantiqiy va tarixiy jihatdan o’zaro taxmin qiluvchi va talab qiluvchi atamani topamiz [15; 283-286-b.].

Chunonchi, davlat manfaati «barcha fuqarolarning barcha ma’naviy-huquqiy manfaatlaridan tarkib topadi, bunda har bir ma’naviy-huquqiy shaxsiy manfaat ana shu davlat daxldorligi – umumiy va siyosiy daxldorlik orqali namoyon bo’ladi» [6; 73-b.]. Shunday qilib, fuqaroning ijodiy mehnati va munosib hayot kechirishi uchun zarur bo’lgan barcha narsalar davlatning o’z manfaatiga kiradi, uning yagona maqsadi va amaliy vazifalari mazmunini to’ldiradi. Xalqning ma’naviy hayoti uning barcha fuqarolarining ma’naviy hayoti bo’lib, siyosiy faoliyatning yo’nalishi va ko’lami shu bilan belgilanadi. Aynan shunday tushunishda davlat muqarrar ravishda qardoshlik va birdamlik quroliga aylanadi. Davlat manfaatini o’z manfaati sifatida qabul qilib, har bir inson davlatning barcha maqsadlari va barcha vazifalarini o’zlashtiradi, fuqaro o’zini – siyosiy ittifoqidan, vazifalarini – vazifalaridan, taqdirini – taqdiridan ajratmaydi. Lekin aynan shu orqali u har bir vatandoshining har bir ma’naviy-huquqiy manfaatini qabul qiladi va o’zlashtiradi va qabul qilib, uni o’zining shaxsiy va dolzarb manfaati sifatida his qiladi va ko’rib chiqadi. «Xususiy manfaat», agar u ma’naviy-huquqiy manfaat bo’lsa, endi shunchaki «manfaat» emas, balki tabiiy huquqdir va shunchaki «xususiy manfaat» emas, balki umumiy va siyosiy manfaatdir; bu esa davlatda unga siyosiy befarqlik va

passivlik bilan munosabatda bo'lish uchun asosga ega bo'lgan fuqaro yo'qligini anglatadi [6; 268-269-b.].

Shuningdek, faylasuflar Suqrot, Konfutsiy va Lao-Szi davridan boshlangan «ideal davlatga olib boradigan yagona, haqiqiy va mukammal yo'l – odamlarning erkin ichki yangilanishi va ularning bir-biri uchun umumiy mas'uliyatini ichki anglashidir...» [14; 373-b.] degan fikrni tinimsiz himoya qilib kelganlar. Zamonaviy mahalliy tadqiqotchilar, bizning fikrimizcha, G'arb olimlarning nazariy konstruksiyalarini ideallashtirib, siyosiy-huquqiy tafakkurning bu yo'nalishini e'tibordan chetda qoldirib, L. fon Shteyn va u bilan birga faqat siyosiy shakllarni o'zgartirishni idealga erishishning asosiy maqsadi deb bilgan boshqa tadqiqotchilar kabi xatolarga yo'l qo'ymoqdalar.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Алексеев Н. Н. Идея государства. – Санкт-Петербург: Издательство «Лань», 2001. – 400 с.
2. Бабурин С. Н. Мир империй. Территория государства и мировой порядок. – М.: Юридический центр, 2005. – 1060 с.
3. Беруний А. Танланган асарлар. I–II жилд. – Тошкент: Фан, 1968–1973.
4. Гегель Г. В. Ф. Философия права / пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов, В. С. Нерсисян. – М.: Мысль, 1990. – 416 с.
5. Ибн Сино. Билимлар китоби / Арабчадан тарж. ва изоҳлар А. Аҳмедов. – Тошкент: Фан, 2000. – 415 б.
6. Ильин И. А. Теория права и государства. – М.: Юрист, 1994. – 352 с.
7. Исфоханий Х. Насийхатлар китоби. – Ўзбекистон ФА Беруний номидаги Шарқшунослик институти қўлёзмалар фонди. – Инв. № 2345.
8. Кант И. К вечному миру. Философский проект // Соч.: в 8 т. – М.: Чоро, 1994.
9. Козловски П. Выводы из гегельянства: стремление к системе и господство системы // Судьбы гегельянства: материалы конференции. – М., 1998.
10. Конфуций. Луньей (Изречения) // Конфуций / сост. В. В. Юрчук. – Минск: Современное слово, 2004.
11. Кубро Н. Дил равшанлиги: Танланган асарлар / Форс тилидан А. Аҳмедов таржимаси. – Тошкент: Адолат, 2002.
12. Навоий А. Асарлар тўплами. 10-жилд: Насийхатнома дostonлари. – Тошкент: Фан, 1983. – 510 б.
13. Навоий А. Подшо ва халқ: Танланган ҳикматли сўзлар / Туз. А. Абдуллаев. – Тошкент: Шарқ, 2001.
14. Новгородцев П. И. О своеобразных элементах русской философии права. – М.: Юридическая литература, 1995. – 400 с.
15. Соловьёв В. С. Оправдание добра. Нравственная философия. – Соч.: в 2 т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 1. – 480 с.
16. Тойнби А. Дж. Постигание истории: сборник / пер. с англ. Е. Д. Жаркова. – 2-е изд. – М.: Айриспресс, 2002. – 432 с.
17. Фаробий А.Н. Fozil odamlar shahri / Араб тилидан тарж. ва изоҳлар муаллифи Д.М. Булатов. – Олмаота: Филм, 1993.
18. Цзы Сы. Чжун-Ю о законах духовной жизни или же учение о принципах середины // Конфуций / сост. В. В. Юрчук. – Минск: Современное слово, 2004.
19. Цзы Сы. Да сюэ (Великое учение) // Конфуций / сост. В. В. Юрчук. – Минск: Современное слово, 2004.
20. Чан Шэнь. Чжун-Ю: учение о середине / пер. с кит. А. Е. Лукьянова. — М.: Восточная литература, 2003. — 248 с.

21. Losurdo, D. Liberalism: A Counter-History. – London: Verso Books, 2011. – 384 p.
22. Rosenkranz, K. Wissenschaft der logischen Idee. – Bd. I. – S. 311–312.
23. Stein, L. von. Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage. – Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1850. – 784 S.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/6 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).